

УДК 340.12

Ігор Коваль

Національний університет “Львівська політехніка”,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права, психології
та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, доцент
ihor.m.koval@lpnu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5332-6958>

ЗАХИСТ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

<http://doi.org/10.23939/law2023.38.066>

© Коваль І., 2023

З’ясовано, що в Україні питанням захисту прав та інтересів дітей надавалася значна увага ще до війни. Починаючи від формування ювенальної превенції до освітніх реформ – усі заходи спрямовувалися на формування цілісної особистості майбутнього покоління.

Важливо, щоб під час перебування у складних життєвих обставинах діти відчували всебічний захист і те, що вони не покинуті сам на сам в жорстоких реаліях життя. На територіях, де не ведуться активні бойові дії, необхідно забезпечити освітньо-виховний процес, за можливості, діяльність гуртків, центрів соціальної підтримки неповнолітніх. Позитивним моментом буде спільна соціальна робота дітей з батьками (волонтерство, соціально-культурні заходи, правовий всеобуч для повноцінного інформування батьків і дітей про соціальні гарантії і права під час воєнного стану.

Наголошено, що за умов, коли під час воєнного стану законно обмежуються певні права громадян, актуалізується проблема забезпечення прав та інтересів дітей. Це завдання ускладнюється через велику кількість внутрішньо переміщених осіб, збільшення кількості дітей, що втратили батьків і рідних та через інші чинники, що є результатом війни. Питання максимальної безпеки дітей у всіх аспектах (фізичний, психологічний, соціально-побутовий) важливе для збереження здорового майбутнього покоління, перед яким стоятиме завдання розвитку України.

Зазначено, що органи законодавчої влади повинні активно реагувати на виклики сучасності, приймаючи нормативно-правові акти, або вносячи зміни і доповнення у вже існуючі, на користь забезпечення прав, свобод та законних інтересів дітей, що постраждали від війни, опираючись на міжнародно-правовий досвід країн, що на жаль, стикалися з розв’язанням таких проблем.

Акцентовано увагу на проблемі безпеки дітей, що виїхали з України через війну. Цю проблему допомагають вирішити представники міжнародно-правової спільноти. Одним із основних компонентів державної політики України у сфері захисту прав дітей є удосконалення нормативно-правової бази, у тому числі імплементація норм європейського та міжнародного права.

Ключові слова: права дітей; війна; освіта; внутрішньо переміщені особи; ювенальна превенція.

Постановка проблеми. Жорстокі реалії війни росії проти України – це випробування для усього суспільства, усіх сфер життєдіяльності громадян. Сьогодні під прямою загрозою життя, здоров'я людей, їх морально-психологічний стан. В такій ситуації найбільш вразливою категорією населення є діти.

За умов, коли під час воєнного стану законно обмежуються певні права громадян, актуалізується проблема забезпечення прав та інтересів дітей. Це завдання ускладнюється через велику кількість внутрішньо переміщених осіб, збільшення кількості дітей, що втратили батьків і рідних та через інші чинники, що є результатом війни.

Питання максимальної безпеки дітей у всіх аспектах (фізичний, психологічний, соціально-побутовий) важливе для збереження здорового майбутнього покоління, перед яким стоятиме завдання розвитку України.

Аналіз дослідження проблеми. Для всебічного аналізу й осмислення вказаної проблематики доцільно опиратися на законодавство України (Закон України “Про охорону дитинства”, Конвенція про права дитини, Декларацію прав дитини), праці учених у галузі міжнародного права, соціології права, юридичної психології (В. Буткевич, А. Войціховський, В. Джуган, Н. Коломоєць, І. Шуміло та інші).

Наукові концепції сприяли тому, що в межах антропологічної юриспруденції формується новий підхід до розуміння особливостей захисту прав та законних інтересів дітей під час війни.

Мета – полягає в тому, щоб з теоретико-правового погляду проаналізувати ті питання, які найбільш дотичні до розуміння особливостей захисту прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні.

Виклад основного матеріалу. Права дитини – це система можливостей, які необхідні особі для її комплексного та цілісного розвитку в умовах і відповідно до вимог середовища, беручи до уваги незрілість дитини (за міжнародно-правовими актами визнається “кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, що застосовується до даної особи, вона не досягає повноліття раніше”) [1].

Саме біологічна і психологічна незрілість дитини не дає змоги повноцінно усвідомлювати нею факти порушення її прав та безпеки, що є причиною неповідомлення про факти таких протиправних діянь проти дітей.

Завдання батьків, школи, зрештою суспільства загалом, в доступній формі пояснити дитині відповідно до її вікового сприйняття, про допустимі і недопустимі дії щодо неї з боку інших осіб.

Під час війни в Україні значна кількість неповнолітніх стали жертвами психологічного, фізичного насильства з боку окупантів. Такі діти потребують медичної реабілітації, але не менш важливим є необхідність забезпечення для них правової підтримки держави через соціально-правові й освітні проєкти.

Забезпечення найкращих інтересів дитини – це дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити [2].

Відповідно до Конвенції про права дитини, основними правами є [3]:

- Кожна дитина має невід'ємне право на життя.
- Дитина має право на ім'я і набуття громадянства, а також право знати своїх батьків і право на їхнє піклування.

- Дитина має право на збереження своєї індивідуальності і громадянства.
- Дитина має право не розлучатися з батьками, за винятком випадків, коли компетентні органи визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини.
- Дитина має право вільно висловлювати власні погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини надається належна увага.
- Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду.
- Повинно поважатися право дитини на свободу думки, совісті та релігії.
- Дитина має право на свободу асоціацій і мирних зборів.
- Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність.
- Держава забезпечує право дитини на доступ до інформації із національних та міжнародних джерел.
- Дитина має право на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я з наданням першочергової уваги розвитку первинної медико-санітарної допомоги.
- Дитина має право користуватися благами соціального забезпечення.
- Дитина має право на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку.
- Дитина має право на освіту.
- Дитина має право користуватися своєю культурою.
- Дитина має право на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх та вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом.
- Дитина має право на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може завдати шкоди її життю та розвитку.
- Дитина повинна бути захищена від незаконного зловживання наркотичними засобами.

З наведеного переліку основних прав дитини можна побачити, що, на жаль, унаслідок війни росії проти України більшість з них неможливо повноцінно забезпечити, а деякі права через військовий стан, вимушене переселення порушуються.

Права дітей, що належать до категорії внутрішньо переселених осіб, потребують поглибленої уваги, адже це категорія дітей, котрі, дуже часто, бачили смерть та стикнулися з порушенням своїх життєво-важливих прав (на життя, на збереження честі і гідності, на засоби для фізичного існування тощо).

В Україні питанням захисту прав та інтересів дітей надавалася ще до війни значна увага. Починаючи від формування ювенальної превенції до освітніх реформ – усі заходи спрямовувалися на формування цілісної особистості майбутнього покоління.

Важливо, щоб під час перебування у складних життєвих обставинах діти відчували усебічний захист і те, що вони не покинуті сам на сам в жорстоких реаліях життя. На територіях, де не ведуться активні бойові дії, необхідно забезпечити освітньо-виховний процес, за можливості, діяльність гуртків, центрів соціальної підтримки неповнолітніх.

Позитивним моментом буде спільна соціальна робота дітей з батьками (волонтерство, соціально-культурні заходи, правовий всеобуч для повноцінного інформування батьків і дітей про соціальні гарантії і права під час воєнного стану).

Важливо не ізолювати дитину, навіть з метою убезпечення від негативних емоцій, а допомогти їй зрозуміти, відповідно до вікової категорії, ситуацію і умови війни.

Щодо захисту прав та інтересів дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, то в Законі України “Про охорону дитинства” зазначається, що всі дії щодо дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, спрямовуються на захист прав та інтересів дитини, усунення

причин таких обставин і забезпечення безпечних умов її утримання та виховання, надання їй та її батькам комплексу необхідних послуг та соціальної допомоги.

Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю в процесі своєї професійної діяльності здійснюють заходи з виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, надають їм комплекс послуг у межах повноважень, визначених законодавством, інформують інших суб'єктів, органи опіки та піклування в разі необхідності здійснення комплексних заходів щодо захисту прав та інтересів дитини та надання підтримки батькам чи притягнення їх до відповідальності. Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю забезпечують ведення обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах [2].

До сьогодні питання роботи з дітьми і сім'ями, що перебувають у складних життєвих обставинах саме через війну, були в нашій державі не актуальними. Певні методики роботи з такими особами напрацьовуються і вивчаються не теоретично, а в жорстких реаліях сучасності, коли від злагодженості дій усіх уповноважених органів і осіб, в тому числі поліції та ювенальної превенції, залежить не тільки соціально-побутова стабільність, а життя і здоров'я дітей.

В таких умовах органи законодавчої влади повинні активно реагувати на виклики сучасності, приймаючи нормативно-правові акти, або вносячи зміни і доповнення у вже існуючі, на користь забезпечення прав, свобод та законних інтересів дітей, що постраждали від війни, опираючись на міжнародно-правовий досвід країн, що на жаль, стикалися з розв'язанням таких проблем.

Держава вживає всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, догляду за ними та возз'єднання їх із членами сім'ї, включаючи розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон. У разі, якщо вік особи не визначений і є підстави вважати, що ця особа є дитиною, їй надається захист, передбачений цією статтею, до встановлення віку.

Всі дії держави стосовно захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, здійснюються у відповідно до норм міжнародного гуманітарного права обставинах [2].

Окремою проблемою є безпека дітей, що переміщаються за кордон через збройну агресію росії. За даними з офіційних і неофіційних джерел, відомі непоодинокі випадки порушення прав дітей правопорушниками за кордоном (трудова і сексуальна рабство, незадовільні умови проживання тощо).

Потрібно зазначити, що за кордоном уповноважені органи намагаються не допускати таких правопорушень. Ми відчуваємо безпрецедентну підтримку з боку світової спільноти не лише в контексті оборони нашої держави, а й у наданні соціального забезпечення українців.

Зокрема, діти мають змогу навчатися у школах і університетах, претендують на стипендії і матеріальну допомогу, а також на соціально-правову підтримку.

За законодавством України в нашій державі забороняються участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань, пропаганда війни [2].

Це питання актуальне на тимчасово окупованих територіях, а також щодо дітей, які примусово вивезені з України на територію росії. Українська влада робить усе можливе, щоб повернути чи евакуювати дітей з таких територій, але наш ворог нехтує усіма правилами ведення війни, зокрема і тими, що стосуються цивільного населення. Тому частими є викрадення дітей і примушування до незаконної співпраці з окупантами. Це питання порушується представниками України у всіх міжнародних організаціях як одне з ключових.

Одним із основних компонентів державної політики України у сфері захисту прав дітей є удосконалення нормативно-правової бази, у тому числі імплементація норм європейського та міжнародного права. Результатом цієї діяльності є те, що на сьогодні Україна є учасницею цілого ряду міжнародних договорів у сфері забезпечення прав дитини.

Світові стандарти у галузі дотримання прав дитини, що формувалися протягом багатьох десятиліть, закріплені у кількох важливих міжнародних документах. Ще у 1924 році Лігою Націй було розроблено та прийнято Женевську декларацію прав дитини. Це питання знайшло відображення й у Загальній декларації прав людини, прийнятій ООН у 1948 році. У 1959 році ООН прийняла Декларацію прав дитини. 20 листопада 1989 року Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Конвенцію про права дитини, яка правомірно вважається міжнародною дитячою Конституцією. Конвенція була ратифікована Україною ще 27 лютого 1991 року і набула чинності 27 вересня того ж року [4].

Висновки. Отже, ми можемо зазначити, що під час війни в Україні однією з найбільш уразливіших категорій населення є діти, неповнолітні особи. Найперший обов'язок держави максимально забезпечити в умовах воєнного стану права, свободи і законні інтереси дітей, як майбутнього України.

Активна робота правоохоронних органів, соціальних служб, волонтерів і всього суспільства спрямована на те, щоб мінімізувати наслідки цієї війни для дітей, котрі формувалися українським суспільством на основі принципів гуманності, моральної і правової справедливості, поваги до людини і її прав, що є основою усього цивілізованого світу.

На жаль, наш ворог далекий від розуміння принципів цивілізованості, демократії і панування права, тому ми повинні докласти усіх зусиль для того, щоб порушені права наших дітей не тільки були відновлені, а й стали предметом розгляду у міжнародних судах, а злочинці законно відповідали.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безоплатна правова допомога. (2022). *Права дитини*. https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8.
2. Верховна Рада України. Законодавство України. (2001). *Закон України “Про охорону дитинства”*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
3. Верховна Рада України. Законодавство України. (1991). *Конвенція про права дитини*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
4. Міністерство юстиції України. (2019). *Захист прав та інтересів дітей – це євроінтеграція*. <https://minjust.gov.ua/m/zahist-prav-ta-interesiv-ditey-tse-evrointegratsiy>.

REFERENCES

1. Bezoplatna pravova dpomoha. (2022). **Prava dytyny**. [Child rights]. https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8.
2. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. (2001). **Zakon Ukrainy “Pro okhoronu dytynstva”**. [Law of Ukraine “About the protection of childhood”]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
3. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. (1991). **Konventsiiia pro prava dytyny**. [Convention on the Rights of the Child]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
4. Ministerstvo yustytzii Ukrainy. (2019). **Zakhyst prav ta interesiv ditei – tse yevrointehratsiia**. [Protecting the rights and interests of children is European integration.]. <https://minjust.gov.ua/m/zahist-prav-ta-interesiv-ditey-tse-evrointegratsiy>.

Дата надходження: 14.03.2023 р.

Ihor Koval

Lviv Polytechnic National University,
associate Professor
of the Department of Theory of Law and
Constitutionalism
Institute of Jurisprudence and Psychology
and innovative education at
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5332-6958>

PROTECTION OF THE RIGHTS AND LEGAL INTERESTS OF CHILDREN DURING THE WAR IN UKRAINE

It was found out that in Ukraine, the issue of protecting the rights and interests of children was given considerable attention even before the war. Starting from the formation of juvenile prevention to educational reforms – all measures were aimed at forming a complete personality of the future generation.

It is important that, during their stay in difficult life circumstances, children feel comprehensive protection and that they are not left alone in the cruel realities of life. In territories where there are no active hostilities, it is necessary to ensure the educational process, if possible, the activities of groups and centers for social support of minors. A positive moment will be the joint social work of children with their parents (volunteering, socio-cultural events, legal education to fully inform parents and children about social guarantees and rights during martial law.

It was emphasized that under the conditions, when certain rights of citizens are legally restricted during martial law, the problem of ensuring the rights and interests of children becomes actualized. This task is complicated by the large number of internally displaced persons, the increase in the number of children who have lost their parents and relatives, and other factors resulting from the war. The issue of maximum safety of children in all aspects (physical, psychological, social and household) is important for the preservation of a healthy future generation that will face the task of developing Ukraine.

It is noted that legislative bodies should actively respond to the challenges of modern times by adopting normative legal acts, or introducing changes and additions to existing ones, in favor of ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of children affected by war, relying on international legal experience countries that, unfortunately, were faced with the solution of such problems.

Attention is focused on the problem of the safety of children who left Ukraine due to the war. Representatives of the international legal community help solve this problem. One of the main components of the state policy of Ukraine in the field of protection of children's rights is the improvement of the legal framework, including the implementation of the norms of European and international law.

Key words: children's rights; war; education; internally displaced persons; juvenile prevention.